

Đờn ca tài tử Nam Bộ - di sản văn hóa phi vật thể

Vào đầu thế kỷ thứ XIX, ở Nam Bộ đã có hai hình thức nghệ thuật, đó là Tuồng và Nhạc Lễ. Tuồng là sân khấu diễn tích. Nhạc Lễ là ban nhạc chơi nhạc phục vụ hành lễ tín ngưỡng. Từ nhu cầu chơi nhạc, các nhạc công hoạt động trong hai hình thức nghệ thuật này, cùng với những người yêu nhạc sáng tạo ra phong trào “đờn cây” để thỏa mãn nhu cầu chơi nhạc trong những lúc nông nhàn, trong những ngày rảnh rỗi. Phong trào đờn cây nhanh chóng lan tỏa khắp các tỉnh miền Đông và miền Tây Nam Bộ.

Từ cuối thế kỷ XIX đến đầu thế kỷ XX, nhiều quan viên phụ trách các ban nhạc triều đình nhà Nguyễn vào Nam theo phong trào Cần Vương. Họ là những người sớm biết kết hợp âm nhạc Nam Bộ với nhạc Huế để sáng tác ra những bản nhạc Tài tử và mở các lớp dạy đờn khắp hai miền Đông, Tây Nam Bộ. Một số nhạc sư tiêu biểu thời bấy giờ là nhạc sư: Nguyễn Quang Đại (tức Ba Đợi) ở Long An, nhạc sư Trần Quang Diệm ở Mỹ Tho, Lê Bình An ở Bạc Liêu, Trần Quang Quờn ở Vĩnh Long... Các ông đã có nhiều năm nghiên cứu, chỉnh sửa các bản đờn cổ, sáng tác các bản mới, rồi tập hợp thống nhất được những ban, nhóm đờn ca của hai vùng Đông – Tây Nam Bộ, dựng nên dòng nhạc Tài tử và là những người có công sáng tác bài bản, truyền dạy đờn ca tài tử khắp Nam Bộ. Như vậy, từ phong trào đờn cây nhờ có các nhạc sư từ kinh đô Huế vào đã tạo ra sự biến đổi về chất để âm nhạc đờn cây trở thành hình thức âm nhạc cổ truyền mới: *Đờn ca tài tử*.

Để chơi đờn ca tài tử, người ta phải theo học các nhạc sư một thời gian rất dài, thường phải mất hai đến ba năm mới thông thạo các bản đờn, các kỹ thuật chơi đờn như: rung, nhấn rung, nhấn mổ, nhấn mượn hơi, mổ đôn, mổ kép, mổ kèm dây, các cách đồ hột, rung cung đờn dây cung kéo; các cách chầy, hưởng, mổ bầm, bịt, dây, chớp, phi, rải của đờn tỳ bà. Nhờ vào những ngón kỹ thuật này, người chơi mới chơi được

Biểu diễn Đờn ca tài tử

Ảnh tư liệu

các điệu và hơi trong bài nhạc tài tử. Trước kia, những người chơi Đờn ca tài tử là những nhạc sĩ tài tử, họ không sống bằng nghề đàn hát, họ chơi đờn một mình hoặc hòa đờn với nhau chỉ nhằm mục đích tiêu khiển khi nhàn rỗi. Khi chơi, họ phải chọn những người bạn tri âm, tri kỷ, hiểu nhau từ cuộc sống đến nghệ thuật; hiểu nhau từ ngón đờn đến tài năng nghệ thuật. Bởi với họ, lối chơi nhạc tài tử là đánh lên những âm thanh từ “tâm thức” để tạo ra một bản nhạc của “tâm thể”. Vì vậy, chơi nhạc tài tử chính là chơi “tâm tấu”, chơi nhạc bằng cả lòng mình. Để có được điều đó, việc chọn bạn đờn và nơi để chơi đờn là điều vô cùng quan trọng.

Về sau, khi phong trào chơi Đờn ca tài tử lan rộng, quần chúng có nhu cầu thưởng thức, nhiều nhạc sĩ bậc thầy đã đứng ra thành lập các “ban nhạc tài tử” để đi trình diễn các nơi. “Ban nhạc tài tử” ra đời đã tạo ra lối chơi nhạc tài tử khác với lối chơi tiêu khiển trước đây. Đó là lối biểu diễn nhạc tài tử trên bục diễn trước khán giả. Người thực hành Đờn ca tài tử gồm: người dạy đàn (thầy Đờn) có kỹ thuật đàn giỏi, thông thạo những bài bản cổ, dạy cách chơi các nhạc cụ; người đặt lời (thầy Tuồng) nắm giữ tri thức và kinh nghiệm, sáng tạo những bài bản mới; người dạy ca (thầy Ca)

thông thạo những bài bản cổ, có kỹ thuật ca điệu luyện, dạy cách ca ngâm, ngân, luyến...; người đờn (danh cầm) là người chơi nhạc cụ và người ca (danh Ca) là người thể hiện các bài bản bằng lời.

Nghệ thuật Đờn ca tài tử có vùng ảnh hưởng lớn, với phạm vi 21 tỉnh, thành phố phía Nam nước ta là: An Giang, Bà Rịa - Vũng Tàu, Bạc Liêu, Bến Tre, Bình Dương, Bình Phước, Bình Thuận, Cà Mau, Cần Thơ, Đồng Nai, Đồng Tháp, Hậu Giang, Thành phố Hồ Chí Minh, Kiên Giang, Long An, Ninh Thuận, Sóc Trăng, Tây Ninh, Tiền Giang, Trà Vinh và Vĩnh Long. Trong đó, Bạc Liêu, Bình Dương, Tiền Giang và Thành phố Hồ Chí Minh là những tỉnh, thành phố có nhiều người hát Đờn ca tài tử nhất. Đờn ca tài tử được thực hành theo nhóm, câu lạc bộ và gia đình, ít khi nhạc công độc tấu, mà thường song tấu, tam tấu, hòa tấu. Dân nhạc thường cùng ngồi trên một bộ ván hoặc chiếu để biểu diễn với phong cách thành thoi, lãng đãng, dựa trên khung bài bản cố định, gọi là “lòng bản”. Khán giả có thể cùng tham gia thực hành, bình luận và sáng tạo.

Đờn ca tài tử sử dụng dụng cụ như đàn tranh, đàn tỳ bà, đàn kim, đàn cò, và đàn đăm tam. Phụ thêm là tiếng sáo. Về trang phục, thường những người tham gia Đờn ca tài tử phần nhiều là bạn bè, chòm xóm với nhau nên thường chỉ mặc các loại thường phục khi tham gia trình diễn. Khi nào diễn ở đình, miếu hoặc trên sân khấu họ mới mặc các trang phục biểu diễn. Những năm gần đây, nhằm đáp ứng nhu cầu của khách du lịch nên các nhóm nhạc tài tử hợp lại với nhau thành những câu lạc bộ Đờn ca tài tử mang tính bán chuyên nghiệp. Bên cạnh nghề nghiệp chính, họ phục vụ văn nghệ khi có yêu cầu. Một số người nói rằng, từ “tài tử” có nghĩa là nghiệp dư. Trong thực tế, từ này có nghĩa là tài năng, và ngụ ý rằng những người này không dùng nghệ thuật để kiếm kế sinh nhai, mà chỉ để cho vui hoặc những lúc ngẫu hứng. Tuy nhiên, điều này không có nghĩa là họ không phải là chuyên gia. Ngược lại, để trở thành một nghệ sĩ trong ý nghĩa xác thực nhất của từ này, họ phải thực hành trong một thời gian dài. Loại hình âm nhạc không chỉ diễn ra ở các lễ hội mà còn trong thời gian sau thu hoạch. Ngoài ra, nó có thể được chơi dưới bóng mát của cây, trên thuyền hoặc những đêm trăng sáng...

Đờn ca tài tử luôn khẳng định rõ vai trò không thể thiếu của mình trong đời sống xã hội người Việt, được

cộng đồng cư dân ở vùng miệt vườn, sông nước Nam Bộ tự nguyện chấp nhận, tự do tham gia thực hành, sáng tạo, góp phần tạo nên sự đa dạng của văn hóa Việt Nam. Đờn ca tài tử luôn được bổ sung, làm mới bằng cách kế thừa, kết hợp giá trị âm nhạc cung đình, dân gian, đồng thời giao lưu, tiếp biến các yếu tố văn hóa của người Khmer, người Hoa và phương Tây. Đồng thời, Đờn ca tài tử là loại hình sinh hoạt văn hóa gắn kết cộng đồng, phản ánh tâm tư, tình cảm và phù hợp với lối sống cần cù, phóng khoáng, cởi mở và can trường của người dân Nam Bộ. Thông qua việc thực hành Đờn ca tài tử, các tập quán xã hội khác như: lễ hội, văn hóa truyền khẩu, nghề thủ công... cũng được bảo tồn và phát huy. Tháng 12.2013, tại phiên họp lần thứ 8 của UNESCO về bảo vệ di sản văn hóa phi vật thể diễn ra tại Baku (Azərbaycan), Đờn ca tài tử Nam Bộ đã được ghi tên vào danh mục Di sản văn hóa phi vật thể đại diện của nhân loại.

Ngọc Ánh (tổng hợp tài liệu)

Hộp thư cộng tác viên

Tháng 3, Tạp chí *Lý luận chính trị và Truyền thông* đã nhận được tin, bài của các chuyên gia, cộng tác viên về lĩnh vực lý luận chính trị, báo chí truyền thông, các ngành khoa học xã hội và nhân văn: Nguyễn Thị Lan Phương, Trần Thanh Giang, Nguyễn Ngọc Cường, Nguyễn Thị Thơ, Khuất Thị Thanh Vân, Nguyễn Thị Thanh Vân, Nguyễn Thu Hà, Nguyễn Giáo, Ngô Thị Minh Nguyệt, Nguyễn Văn Hùng, Phạm Văn Phong, Nguyễn Đình Trương, Vũ Thanh Vân, Lò Thị Phương Nhung, Nguyễn Mai Phương, Triệu Quang Minh, Trần Thị Lan Hương, Phạm Văn Dương, Phạm Xuân Thiên, Nguyễn Thị Mai, Lê Thị Hằng, Hà Đức Long, Trần Ngọc Hà, Phạm Bình Dương, Phạm Thị Mai Liên, Hà Sơn, Trần Mạnh Phương, Nguyễn Văn Đồng, Lê Duy Thắng, Đặng Văn Khương, Hoàng Đình Hiền, Nguyễn Quang Bình, Đỗ Thị Hùng Thúy, Phạm Ngọc Hòa, Bùi Đình Phong, Lê Trần Nguyên Huy, Trần Hữu Hòa, Nguyễn Thị Hào, Tô Văn Phú, Nguyễn Viết Tiến, Phan Thanh Hải... Tạp chí xin trân trọng cảm ơn và mong tiếp tục nhận được bài của quý vị cho số tháng 4.2017, với chủ đề: Kỷ niệm 41 năm ngày giải phóng miền Nam thống nhất đất nước. Đề thuận tiện trong việc sử dụng bài của Tòa soạn, Ban Biên tập Tạp chí đề nghị các tác giả tuân thủ chặt chẽ thể lệ đăng bài của Tạp chí.